

Analyse en mogelijke verklaringen van de dalingen
van de studiesuccessen van mbo'ers en havo'ers na
5 jaar voltijd hbo-studie
van de uitstroom in 2008 tot en met de uitstroom 2012

Roel van Asselt
oud-lector hbo
Januari 2014
Versie 3.2

Inhoud

	Pag.
1. Oriëntaties op het diplomarendement	3
1.1 De kwantitatieve gegevens (totaal)	3
1.2 Diplomarendement per vooropleiding	4
1.3 Diplomarendement per sector, per vooropleiding	4
2. Nadere analyses	6
2.1 Onderwijsdeelname	6
2.2 Samenstelling van de hbo-instroom naar etniciteit en sekse	7
2.3 Veranderingen in de inhoud van de vooropleidingen mbo en havo	8
2.4 Toelatingsvoorwaarden	9
2.5 Studiekeuzebegeleiding	10
2.6 Beschikbare, benodigde en bestede studietijd	10
2.7 Het hbo onderwijs programma en organisatie	11
2.8 Hbo onderwijs en didactiek	12
3. Samenvatting van de verklaringen	13
4. Generieke suggesties ter verbetering	14
5. Dankwoord	16
 Bijlagen	 17

Verantwoording

Mede op verzoek van Ad van Bommel, beleidsmedewerker van de Vereniging Hogescholen (VH, voorheen de HBO-raad) worden in deze notitie op persoonlijke titel van de auteur mogelijke verklaringen gegeven voor de terugloop van het diplomarendement van *mbo'ers en havisten* in het gesubsidieerd voltijd hbo in de cohort-perioden 2003 t.e.m. 2007 (*i.c. de uitstroom in 2008 tot en met 2012*).

Deze notitie bevat verklaringen en veronderstellingen, die deels berusten op onderzoeksresultaten en die deels berusten op recent geuite ervaringen van studenten, docenten, loopbaanbegeleiders en onderwijsmanagers. Bronnen zijn zo veel mogelijk aangegeven. De notitie is door een aantal deskundigen kritisch gelezen en van commentaar voorzien, dat is verwerkt. Op hoofdlijnen kunnen deze referenten zich vinden in de analyses en in de beschreven verklaringen van de terugloop in het diplomarendement.

Waar relevant zijn naast de mbo- en havo-resultaten ook die van vwo'ers in beeld gebracht. Studiesucces na 8 jaar hbo studie is niet in de analyse betrokken.

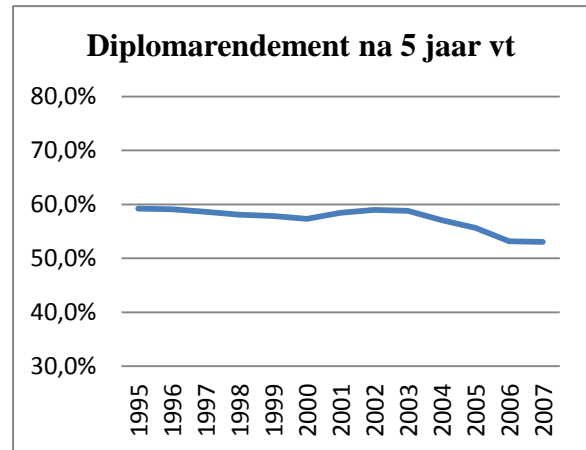
Voor de kwantitatieve gegevens is – op een enkele uitzondering na – gebruik gemaakt van de gegevens, zoals beschikbaar gesteld door de VH.

1. Oriëntaties op het diplomarendement hbo

1.1 De kwantitatieve gegevens (totaal)

We geven eerst inzicht in de kwantitatieve ontwikkelingen in het diplomarendement na 5 jaar hbo-studie in bacheloropleidingen, van *alle voltijd (vt) studenten* ongeacht de vooropleiding in (alle sectoren van) het niet private hbo.¹

Jaar van instroom	Aantal vt-instromers	Diplomarendement
1995	57.652 ²	59,2%
1999	69.565 ²	57,8%
2003	70.176	58,8%
2007	79.578	53,0%

Tabel en grafiek1 Studiesucces B-studie vt, na 5 jr.

Voor een uitgebreider overzicht per jaar, zie tabel in bijlage 1

Opmerkingen bij tabel 1.

1. De terugloop in de cohort-periode 2003 tot 2007 van het rendement na 5 jaar bedraagt 5.8 procentpunt (pp) : $53,8\% - 58,8\% = - 5.8$ pp. Uitgedrukt in percentages t.o.v. de in 2003 geslaagden bedroeg de *relatieve* terugloop: $- 5.8 / 58,8 = - 10\%$.

2. Het aantal gediplomeerden na 5 jaar hbo uit het cohort 2003 bedroeg 41.263 (58,8% van de 70.176 instromers); het aantal gediplomeerden na 5 jaar uit cohort 2007 bedroeg 42.176. (53% van 79.578) . Anders gezegd: bij een instroomgroei van 9.402 vt-studenten behaalden slechts 913 studenten meer een hbo-diploma na 5 jaar.

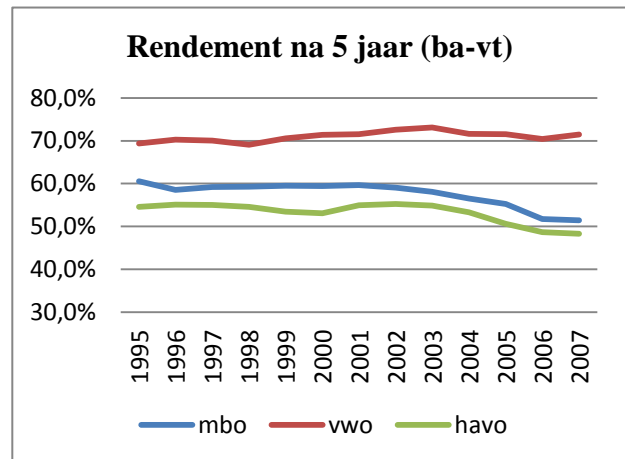
¹ Alle numerieke, bewerkte of onbewerkte gegevens, al dan niet in tabelvorm, zijn afkomstig uit de e-mails van v. Bommel/Bohnke (Hbo-Raad / Vereniging van Hogescholen)(dd. 16-4, 18-4 en 22-4 2013, tenzij anders vermeld. Tevens is gebruik gemaakt van de gegevens uit de draaitabellen van de HBO-raad (VH), te vinden in voetnoot 4.

² Deze twee getallen zijn schattingen voor de ingestroomde vt-studenten op basis van CBS-gegevens uit 'Socialeconomische trends', 3^e kwartaal 2010, pag. 78

1.2 Diplomaresultaten per vooropleiding

In tabel en grafiek 2 zijn de studieresultaten uitgesplitst naar vooropleiding

Cohort	diplomarendement		
	mbo	havo	vwo
1995	60,5%	54,6%	69,3%
1999	59,5%	53,3%	70,2%
2003	58,1%	54,5%	73,1%
2007	51,4%	48,4%	71,5%

Tabel en grafiek 2 Studiesucces B-studie vt, na 5 jr., per vooropleiding

Voor een getallenoverzicht, waarop deze grafiek is gebaseerd, zie bijlage 2.

Opmerking bij tabel 2

1. De terugloop in studiesucces in de periode 2003-2007 voor mbo'ers bedroeg 6,7 procentpunten (pp) en voor havo-leerlingen 6.1 pp. Voor beide instroom categorieën wordt de dalende trend vanaf 2003 ingezet. Ook het vwo resultaat neemt wat af, 1.6 pp, maar handhaaft zich op een meer constant diplomarendement. Samenvattend:

Mbo: -6.7 pp

Havo: -6.1 pp

Vwo: -1,6 pp.

2. Ook hier kunnen we een relatieve maat voor de verandering in studierendement aangeven door de afnamen te betrekken op (te delen door) de percentages studiesucces in 2003 van de betreffende instroom van die vooropleiding. Dan verschijnen de volgende relatieve resultaten, over de periode 2003 - 2007:

Mbo: - 11,5%³

Havo: - 12%

Vwo: - 2%.

Voor het gehele hbo is de terugval van studierendement voor havisten en voor mbo'ers vergelijkbaar, zowel uitgedrukt in pp als ook uitgedrukt in fracties t.o.v. het % studiesucces in 2013. Geldt dat ook per sector?

1.3 Diplomarendement per sector, per vooropleiding

Per sector ontstaat het volgende beeld van het verschil (Δ) in **procentpunten (pp)** en het relatieve verschil in studierendement na 5 jaar Hbo-studie van de vt-studenten, gemeten over de periode 2003-2007⁴:

³ Immers voor mbo: $-6,7 / 58,1 * 100 = - 11,5 \%$ enz.

Sector		Δ Mbo	Δ Havo	Δ Vwo	Δ Sector totaal ⁵	m.b.t. 2003 totaal	en 2007 totaal
HAO	PP	-4.9	-6.4	-8.1	-5.9	67,3%	61,4%
agrarisch. ondw.	rel.	-7,4%	-10,3%	-9,9%	-8,8%		
HEO	PP	-5.5	-6.6	-3.5	-6.3	54,8%	48,5%
economisch ondw.	rel.	-11,1%	-12,9%	-4,7%	-11,5%		
HGZO	PP	-0,9	-4.7	+0.9	-2.5	66,4%	63,9%
gezondheids ondw.	rel.	-1,4%	-7,7%	+1,3%	-3,8%		
HPO	PP	-12.8	-10.2	-3,6	-9,9	59,6%	49,7%
Pedagogisch onw.	rel.	-20,1%	-17,1%	-5,1%	-16,6%		
HSAO	PP	-5.5	-5.0	-1.0	-2.6	62,2%	57,6%
Sociaal-ago- gisch ond.	rel.	-8,5%	-8,4%	-1,3%	-4,2%		
HTNO	PP	-6.9	-6,8	-1.8	-6.0	58,9%	52,9%
technisch natw. ond.	rel.	-10,7%	-13,1%	-2,6%	-13,2%		
HKO	PP	-1.5	+0,6	+5.5	+1.7	62,8%	64,5%
kunst ond.	rel.	-2,4%	+1,0%	+7,9%	+2,7%		

Tabel 3 Verandering studiesucces, per vooropl., per sector ; cohorten 2003 – 2007.

Opmerking bij tabel 3

Voor de mbo-instroom is de terugval pp in het HPO en HTNO groter dan de pp afname voor alle mbo'ers in het hbo (-6.7 pp). Voor de havo-instroom (-6.1 pp) is dat in het HPO en HTNO, maar ook in het HAO en HEO het geval.

**Hoe is deze terugval te verklaren, mede gelet op de forse inspanningen van hogescholen om het studierendement te verhogen en de in- en doorstroom te stimuleren?
Hierover gaat deze notitie.**

PM: Bovenstaande doorstroomresultaten kunnen niet getoetst worden aan de ambities, dan wel streefcijfers van hogescholen m.b.t. de studiesuccessen na 4, 5 of 8 jaar van de diverse soorten instromers. Vanwege het ontbreken van dergelijke normen, zal in deze notitie niet gesproken worden over de ernst van de vermindering. Wel weten we dat rendementsverbeteringen op de meeste hogescholen een beleidissue is en dat in eerdere rapporten, zoals die van de cie. Veerman (2010) beperking van studie-uitval in het hbo sterk wordt aanbevolen.

⁴ De gegevens uit deze tabel zijn afkomstig uit de overzichten uit de draaitabellen van de HBO-raad, te vinden op http://cijfers.Hbo-raad.nl/QvAJAXZfc/opendoc.htm?document=5_Rendement.qvw&host=QVS@cloudbox10232&anonymous=true
⁵ In dit overzicht inclusief de instroomcategorieën "Hoger Onderwijs", "onbekend" en "overige".

2. Nadere analyse

Het ligt voor de hand om bij de verandering in de diplomarendementen in het hbo zo veel mogelijk na te gaan welke relevante andere factoren in betreffende periode zijn veranderd. Relevante factoren die in deze analyse worden betrokken, zijn de veranderingen in

- de aantallen onderwijsdeelnemers, totaal en per sector,
- de samenstelling van de deelnemers (vooropleiding, sekse, etnische herkomst),
- de inhoud van de vooropleidingen mbo en havo,
- de toelatingsvoorwaarden per sector,
- studiekeuze- en loopbaanbegeleiding en studieadvisering,
- de inhoud van het hbo onderwijs.

Andere factoren, zoals persoonlijke studentomstandigheden, arbeidsmarktaspecten, aanwezigheid en vwo-instroomers in het hbo, laten we nu buiten beschouwing. Immers, voor eventuele sturing op rendementsverbetering op kortere termijn - vanuit het collectief van hogescholen- zijn niet beïnvloedbare factoren op dit moment niet relevant. Effecten op het doorstroomrendement van havisten en mbo'ers vanwege de vwo-instroom verdient overigens wel nadere analyse en onderzoek.

2.1 Onderwijsdeelname

De onderwijsdeelname van havo'ers en mbo'ers die hbo zijn gaan doen is in de periode 2003-2007 fors toegenomen. De toename is veel groter dan op basis van de onderwijsdeelname in de periode 2000-2005 in het havo mocht worden verwacht⁶. Zie ook bijlage 3. Zowel de havo-instroom als de mbo-instroom nam in de aanloop naar de periode 2003-2007 en daarna toe, van respectievelijk 70 tot 80% en van 40 tot 60%⁷.

PM: gezien vanuit de (100%) hbo-instroom is het aandeel van de mbo-instroomers in de periode 2003-2007 toegenomen met 5 procentpunten (tot een aandeel van 32% in 2007) en de havo-deelname van de instroom met 2 procentpunten tot 42% in 2007⁷.

Er zijn dus typen leerlingen ingestroomd die eerder niet de keuze voor het hbo hadden gemaakt. Mogelijk is de verhoogde toestroom mede het gevolg van de aanhoudende stimulering van de doorstroom mbo-hbo binnen de gedachteconstructie van een beroepsopleidingenkolom. Daarnaast profileerde het havo zich vanaf begin 2000 in toenemende mate als vhbo (voorbereidend hoger beroepsonderwijs). Politiek werden deze processen extra bevorderd en geformaliseerd door de wens tot verhoging van het aantal opgeleiden op hogeronderwijs-niveau (Lissabon akkoorden, 2004). Maatschappelijk nam de waardering voor sociale promotie verder toe en werd het "doorleren" meer en meer usance. Veranderingen in de toelatingsvoorwaarden kunnen ook bijgedragen hebben aan de groei van de hbo-instroom; zie ook onder "toelatingsvoorwaarden".

De vraag mag gesteld worden of de geschiktheid voor hbo-opleidingen vanzelfsprekend is voor grotere groepen uit het havo en mbo, en of niet te veel vanuit een automatisme voor

⁶ Zie ook www.trendsinebeeld.minocw.nl geraadpleegd in april 2013.

⁷ Bij de mbo-instroomers zijn ook de *indirecte* instroomers betrokken (die niet direct aansluitend in het jaar van de mbo-diplomering instromen in het hbo, maar eerst – bijvoorbeeld - hebben gewerkt)

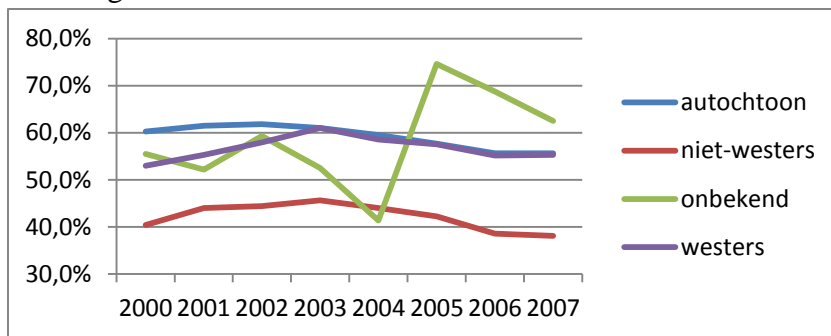
hogere opleidingen wordt gekozen. Voor een deel van de “nieuwe” studenten kan dat een verklaring zijn voor het niet behalen van het hbo-diploma.

Nadere analyse van de instroomveranderingen *naar vooropleiding* in de snelst groeiende sectoren in de periode 2003-2007 (HSAO, HEO, HGZO en HKO) kan nog van belang zijn om de oorzaak van de veranderingen van het hbo diplomarendement binnen de categorie “nieuwe” studenten te duiden.

2.2 Samenstelling van de hbo-instroom naar etniciteit en sekse

Etniciteit

Ruim 30% van de hbo-instroom is niet autochtoon en vrijwel gelijk verdeeld over westerse en niet-westerse allochtonen⁸. Naar etniciteit kan het diplomarendement als volgt in beeld worden gebracht:

Westerse allochtonen doen het dus “even goed” als autochtonen, maar niet-westerse allochtonen scoren bijna 20% lager.

Over de trends in de samenstelling van de instroom voor wat betreft de etnische herkomst is bekend dat deze in de periode van 10 jaar voorafgaand aan 2003 fors is gestegen, maar daarna slechts zeer licht is toegenomen. Om die redenen kan het dalen van het diplomarendement in de instroomperiode 2003- 2007 niet worden herleid naar schommelingen van deze categorie instromers.

Sekse

Naar sekse weten we dat rond 2000 nog ongeveer 27% van zowel de mannelijke als de vrouwelijke leeftijdsgroep van 18-25 jarigen in het hoger onderwijs studeerde. In 2007 was dat respectievelijk 38% en 43%⁹. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat hierdoor *geen* bijdrage wordt geleverd aan de daling van het onderwijsrendement mag worden verwacht, gelet op de betere studieprestaties van meisjes in het Vo¹⁰.

Meisjes scoren ook beter in het hbo, gelet op het volgende staatje diplomarendementen na 5 jaar hbo-studie.

Cohort	Meisjes	Jongens	Alle voltijders
2003	66,4%	50,5%	58,8%
2007	60,8%	44,3%	53,0%
Δ PP	-5.6	-6.2	-5.8
Δ relatief	-8,4%	-12,2%	-10%

⁸ CBS-gegevens Sociaaleconomische trends, 3^e kwartaal 2010, pag 73 t.e.m. 79

⁹ Zie voetnoot 2

¹⁰ Zie ook het evaluatie-onderzoek van de tweede fase VO, 2007

De minder presterende jongens hebben in de periode 2003-2007 dus relatief meer aan diplomarendement ingeleverd dan de meisjes.

2.3 Veranderingen in de inhoud van de vooropleidingen mbo en havo

Wat betreft de inhoud van de vooropleidingen zijn de volgende wijzigingen opgetreden.

MBO

In het Mbo is vanaf 2010 het competentiegericht onderwijs (CGO) wettelijk ingevoerd. Reeds vanaf 2000 zijn daartoe de voorbereidingen getroffen. Zo werden in de technische Mbo-opleidingen de wis- en natuurkunde programma's vanaf 2000 grondig herzien en werden in 2003 de doorstroomgerichte en selectieve mbo-TWIN examens voor wis- en natuurkunde afgeschaft. In het algemeen geldt dat voor alle mbo-opleidingen de doorstroomrelevante kennis en vaardigheidsaspecten uit de mbo-kwalificatiestructuur grotendeels zijn verdwenen, en vervangen door uitsluitend beroepsgerichte competenties. Het CGO versterkt bovendien het inductieve karakter van de onderwijsleerprocessen in het mbo, terwijl in het hbo meer deductieve kennisontwikkeling aandacht krijgt en veranderde de mbo-instroom ook in dit opzicht¹¹.

Opgemerkt mag worden dat ROC's en AOC's veel vrijheid hebben genomen om het CGO in het mbo vorm en inhoud te geven. Een aantal mbo's heeft veel behouden van de oorspronkelijke onderwijsinrichting.. Andere ROC's en AOC's hebben het onderwijs rigoureuus herontworpen in de richting van uitsluitend beroepskwalificerend onderwijs, met verlies van hbo-doorstroomrelevante onderwerpen. Ter illustratie: het totaal aantal klokuren dat tijdens technische mbo niveau 4 opleidingen aan cursorisch wis- en natuurkunde onderwijs *door hbo-doorstromers* wordt besteed, is de afgelopen decennia van plm. 500 klokuren teruggelopen naar gemiddeld 150 klokuren. De spreiding onder de ROC's rond dat gemiddelde van 150 is overigens enorm; een aantal ROC's biedt in het geheel deze vakken niet meer aan. Bijna alle ROC's hebben wel een vorm van hbo-vorbereidingen al dan niet samen met hogescholen behouden¹².

Tenslotte wordt waargenomen (en aangegeven door mbo-instromers in het hbo) dat in de meeste mbo-opleidingen leerlingen onvoldoende worden uitgedaagd; mbo-4 leerlingen die zijn doorgestroomd zeggen het mbo-diploma te hebben behaald zonder noemenswaardige tijdbesteding of intellectuele inspanning, hetgeen geen goede voorbereiding is op een hbo-studie.

Het is voor hogescholen vanwege al deze factoren extra ingewikkeld om binnen uniforme opleidingen aangepast onderwijs voor deze heterogene instromers aan te bieden. Bovendien werd het hbo onvoldoende betrokken bij, en voorbereid op de vernieuwingen in de structuur en de inhoud van het mbo-onderwijs.

HAVO

Vanaf 2001 zijn alle havo-leerlingen met een (nieuw) geprofileerd examenprogramma ingestroomd. Ook deze programma's hebben een overwegend inductieve, contextgerichte,

¹¹ *Inductief onderwijs*: leren van concrete praktijkervaringen en -situaties, met theorievorming en modelvorming als sluitende verklaringen daarvoor; *deductief onderwijs*: uitgaande van hypothesen of theorieën de praktijkwerkelijkheid onderzoeken, verklaren, modelleren en/of optimaliseren.

¹² Uit: *Wiskunde in het technisch mbo*, M. van Glabbeek, oktober 2013; onderzoek in opdracht van de MBO-Raad.

insteek. Een groot aantal vakken werd in alle profielen op twee niveaus aangeboden (in deelvakken zoals Economie 1 en Economie 2, Frans 1 en 2, Wiskunde A1 en A1,2 enz.). Dit kon gemakkelijk leiden tot gefragmenteerde kennis en vaardigheden.

Een sterke tendens was de nadruk op contextrijke vraagstellingen in de centrale eindexamens en (dus) in de leerboeken, waarbij vooral leesvaardigheid werd getoetst en de vakmatige vaardigheden en kennisaspecten naar de achtergrond werden verdrongen, althans vergeleken met de vraagstellingen in de jaren 90 en daarvoor. Het routinematig toepassen van kennis en vaardigheden van havo-abituriënten heeft daaronder geleden, en in combinatie met de verbreding van het aantal vakonderwerpen is de te verwachte diepte in kennis en vakvaardigheden sterk afgenomen.

Eenzijds constateren we dat de vele netwerken van vo- en ho-instellingen, waarin deze mutaties werden besproken, niet leidde tot verbetering van het doorstroomrendement.

Anderzijds weten we ook niet of zonder de samenwerkingsnetwerken de aansluiting en het rendement verder verslechterd zouden zijn, dat lijkt niet onderzoekbaar.

Interessant is zeker ook een nader onderzoek in te stellen naar de effecten van de ook in betrokken perioden toenemende deelname aan de leerweg vmbo-havo-hbo. Het vermoeden bestaat dat hierdoor een zwakkere groep havoleerlingen het hbo is ingestroomd¹³.

Tevens is nader onderzoek per sector relevant naar de diplomarendementen van havo-leerlingen onderscheiden naar profiel en keuze vak(ken). Mogelijk dat niet een causaal verband wordt gevonden tussen die profielen en studiesucces, maar wellicht wel correlaties daartussen. Onderwijsontwikkeling in het havo, studieloopbaanbegeleiding in het vo en hbo en nadere vooropleidingseisen voor toelating tot hbo-opleidingen kunnen gevoed worden met deze informatie.

2.4 Toelatingsvoorwaarden (nadere vooropleidingseisen)

Gelet op bovenstaande ontwikkelingen is het moeilijk verklaarbaar waarom besloten is tot forse verlagingen van de toelatingsdrempels voor het hbo-onderwijs, anders dan een administratieve verlichting en de strategische keuze van hogescholen gericht op meer studenten.

De toelatingsvoorwaarden voor mbo'ers zijn vanaf 2000 grondig gewijzigd. Eerdere nadere vooropleidingseisen voor mbo'ers - in termen van verplichte vakken - konden niet geformuleerd worden vanuit verworven competenties in het CGO. Zowel voor de branchevreemde oversteek mbo-hbo als voor de verwante oversteek vanuit niveau 4 opleidingen gelden dan ook vanaf 2000 geen extra doorstroomseisen meer en kan iedere mbo-student aan ieder hbo-opleiding ingeschreven worden.

Voor havisten werd besloten om de toelatingsvoorwaarden uit te drukken in profieleisen met waar nodig aanvullende vakkenpakketten. Het effect was een forse verlichting van de toelatingsvoorwaarden, met name voor technische en economische opleidingen. Met het HPO zijn dat juist de sectoren waarin het rendementsverlies het grootst is.

Beoogd werd om de toelatingsvoorwaarden eenvoudiger en transparanter te maken. Voor kiezende leerlingen en loopbaanbegeleiders uit mbo en havo heeft de aanpassing in

¹³ Er zijn geen recente onderzoeken hiernaar gedaan; eind jaren 90 heeft het LICOR tbv. de Stuurgroep Tweede Fase geconstateerd dat havisten met een mavo vooropleiding plm. 10% minder studiesucces boekten in het hbo dan havisten die direct met een havo-opleiding waren gestart.

toelatingsvoorwaarden niet bijgedragen aan transparantie over hetgeen van beginnende hbo-studenten aan kennis en (studie)vaardigheden wordt geëist.

2.5 Studiekeuzebegeleiding

Uitval en studiewisseling kan gedeeltelijk worden teruggevoerd op onvolledige studievoorlichting en begeleiding. Verassend is te constateren dat veel mbo-leerlingen nog steeds niet weten waar ze met een hbo-studie aan beginnen; noch met betrekking tot de inhoud van de opleiding, noch met betrekking tot het hbo beroepsprofiel.^{14 15}. Deze onbekendheid geldt zowel voor de vereiste voorkennis (er gelden immers geen toelatingsvoorwaarden meer), als ook voor de andere didactische werkvormen in het hbo (zie ook hierboven) en de sterk verschillende leeromgeving in mbo en hbo¹⁶. Afzonderlijke leerwegen voor deze studenten zijn vaak schooleconomisch niet haalbaar en het didactisch repertoire van hbo-docenten niet altijd toereikend om maatwerk op dit punt te kunnen leveren. Ook voor havisten geldt, dat de opleidingskeuze niet gestuurd wordt door een helder dan wel realistisch beeld van het beroep en/of de opleiding en de benodigde studie-inzet. Dat wil overigens niet zeggen dat beginnende leerlingen niet enthousiast en gemotiveerd aan de studie en hun nieuwe leven beginnen. In tegendeel. Maar al snel blijkt dat leertaken niet lukken, blijkt de vooronderstellingen over opleiding en beroep niet kloppen en een bindend studieadvies dreigt. De demotivatie slaat dan snel toe, met afhaken of omzwaaien als gevolg¹⁶.

2.6 Beschikbare, benodigde en feitelijk bestede studietijd¹⁷

Vanwege de te onderhouden levensstijl van studenten binnen de huidige jeugd- en jongeren-cultuur, en de relatief lage studiefinanciering is het vaak noodzakelijk dat studenten een bijbaan hebben. De *feitelijk bestede* studietijd en de geconcentreerdheid op de studie kan daardoor sterk afnemen, met alle gevolgen voor studiesucces van dien.

De voor de student *beschikbare* studietijd wordt enerzijds bepaald door de duur van de studiefinanciering en anderzijds door de eisen van de opleiding en het Bindend Studieadvies (BSA). Het BSA kan studenten dwingen om de studie te staken, dan wel om in een andere opleiding studiesuccessen te boeken. Bij te snelle staking wordt het diplomarendement negatief beïnvloed. Dit laat overigens onverlet dat het BSA voor studenten ook beschermend kan werken op de ontwikkeling van de studiecarière.

Door het verlagen van de toelatingsdrempels zal voor vele studenten de voor leertaken *benodigde* studietijd fors toenemen. In combinatie met het verkleinen van de beschikbare studietijd en het verminderen van de feitelijk bestede studietijd zullen leertaken dan niet voldoende tijdig en op voldoende niveau gerealiseerd worden.

¹⁴ Zie ook onderzoeken vanuit Cinop, Lica en Frans Meijers over loopbaanbegeleiding in het Mbo in de betreffende perioden.

¹⁵ Ook de inhoud van een beroep op Hbo niveau is vaak – ook nu nog – onduidelijk; hieraan wordt overigens ook bijgedragen door (modieuze) Hbo-opleidingen die onvoldoende verankerd/ duurzaam zijn in het beroepenveld.

¹⁶ Voor verdere uitwerkingen hiervan zie “Doorstroom in het onderwijs en de betekenis van een goede aansluiting”, R. van Asselt, 2007

¹⁷ Deze volgende analyse bouwt voort op het onderwijs-tijdmodel van Carroll en Carroll, waaruit de hier gebruikte verklaringstermen afkomstig zijn.

Samengevat is de teneur dat er voor een aantal studenten een ernstige onbalans kan bestaan in de voor de leertaken

- + door de student feitelijk bestede studietijd, de*
- + de voor de student benodigde studietijd en de*
- + door het systeem beschikbaar gestelde (toegestane) studietijd.*

2.7 Hbo onderwijsprogramma's en organisatie

In de periode 2003-2007 is ook schoorvoetend het competentiegericht onderwijs (CGO) in het hbo ingevoerd. De vraag is of instromers en onderwijsgevend in het hbo daarop voldoende waren (zijn) voorbereid. In die gevallen waarin die voorbereidingen onvoldoende waren en de aansturing van het leer- en beoordelingsproces niet adequaat verliep, of te weinig aansloot op leerstijlen van studenten, kon verlies aan leerrendement gemakkelijk optreden. In het hbo is het verlies aan les-contacttijd de laatste jaren onderkent als een ernstig verlies van benodigde kwalitatieve interactie tussen student en docent. Rond 2007 zette ook een ontwikkeling in naar restauratie van CGO tot (weer) praktisch beroepsgericht onderwijs.

De extensivering van het hbo-onderwijs, mede door reductie van contacturen binnen CGO in het hbo hebben tevens invloed gehad op de sociale binding van studenten met de hogeschool-onderwijsorganisatie. Een groot aantal onderzoeken (Tinto e.a.) wijst op het negatieve effect van te weinig sociale binding op het studiesucces (het niet gekend zijn, nog geen groepsbinding ervaren, geen opvang kunnen vinden bij het uitblijven studiesucces e.d.)

Het vermoeden bestaat ook dat de aandacht voor, en de effecten van de hogeschoolfusies tot onrust hebben gezorgd in de hbo-schoolorganisaties waar (beginnende) studenten last van hebben ondervonden. De kwaliteit van de schoolorganisatie is, zoals al vaak is onderzocht, een cruciale factor voor vasthoudendheid en studiesucces onder studenten.

Dat een gebrekkige sociale binding met de (nieuwe) schoolorganisatie een rol speelt bij studie-uitval wordt ook ondersteund door het relatief hogere diplomarendement van kleine hogescholen. (met uitzondering van afnemend studiesucces binnen (zelfstandige) pabo's.) De sterke terugloop van het diplomarendement in het HPO en met name het pabo-onderwijs kan voor een deel teruggevoerd worden op de rekentoetsen (vanaf 2006) en de taaltoetsen (vanaf 2007). Verder weten we dat in de tweedegraads lerarenopleidingen voortijdige beëindiging of onderbreking van de opleiding kan plaatsvinden vanwege de geboden mogelijkheid om bij lerarentekort alvast tijdens de studie te beginnen met lesgeven. Nader onderzoek naar het effect van het niveau van de zij-instromers en van de (diversiteit aan) vrijstellingsregelingen in het HPO op het diplomarendement is zeker nog de moeite waard.

In 2002 werd de verwantschapregeling voor mbo'ers (i.c. versnelling van de hbo-studie tot 3 jaar) beëindigd. Niettemin zijn vele hogescholen doorgedaan met het aanbieden van verkorte opleidingen voor mbo'ers die daartoe niet meer geëquipeerd bleken, uit balans raakten, in onevenwichtige les- en project-verrooftering terecht kwamen en uitvielen of vertraagden in betrokken perioden. Ook hier speelde dus de kwaliteit van de onderwijsorganisatie een rol.

De vanuit de hogescholen aangegeven "reparatieprogramma's" in de propedeuse - voor de door het toelatingsbeleid ontstane minder kansrijke studenten - heeft voor een deel van die

instroom geleid tot teleurstelling, onzekerheid en onvoldoende (tijdige) aansluiting op het reguliere hbo-programma. In een aantal gevallen mag tevens de vraag gesteld worden of de theoretisch technische en economische voorkennis van mbo en havo leerlingen niet zover is gedaald, dat reparatie in de propedeuse niet meer mogelijk is; bijvoorbeeld bij instromers uit het mbo die na het vmbo geen cursorische wiskunde of natuurkunde meer hebben gehad; of havo-instromers in het HTNO zonder natuurkunde en wiskunde B in het examenprogramma. *Het feit dat na 1 jaar studie nog geen 60% van de Mbo- en Havo-studenten in de opleiding van eerste keuze studeert, is veelzeggend*¹⁸.

Het bevestigt ook de ervaringsfeiten dat uitval uit het hbo of het omzwaaien naar andere studierichtingen vooral in het eerste studiejaar plaatsvindt, met alle gevolgen van dien voor het diplomarendement na 5 jaar.

De invoering van (pilot) Ad-opleidingen in 2006 kan voor studenten die ingeschreven zijn als bachelorstudenten en die omzwaaiden naar Ad-opleidingen bijgedragen hebben aan “uitval” uit de bacheloropleidingen. De aantallen waren tot 2007 evenwel (nog) te klein om hier een daling van het bachelorrendement *in de betrokken* perioden mee te verklaren.

2.8 HBO onderwijsvorm en didactiek

In het onderdeel 2.3 gaven we het verschil aan tussen het inductieve karakter van het mbo- en havo-onderwijs en het meer deductieve karakter van het hbo-onderwijs. De ervaring leert dat veel studenten deze omslag niet snel genoeg kunnen maken en daarbij ook niet altijd voldoende (kunnen of willen) worden geholpen. Het zelfvertrouwen en het vermogen tot zelfsturing kunnen daarbij afnemen en uitstelgedrag in de hand werken. Studiesucces wordt daarmee niet bevorderd.

Zelfvertrouwen van een student kan ook ondergraven worden door het hierboven al genoemde ontbreken van voldoende voorkennis. In eerste aanleg kan dat hersteld worden door een kwalitatief hoogwaardige interactie tussen studenten en docenten. Zowel door studenten (het tonen van initiatief) als door de docent (aandacht, bemoediging en steun bij het leren) dienen hier dan acties ondernomen te worden. Waar deze interactie niet op gang kan komen, kan dat invloed hebben op de intentie om de opleiding te volbrengen en uiteindelijk op het studiesucces.

Aansluitend hebben eerdere analyses ook aangegeven dat effecten op studiesucces ook samenhangen met verschillen tussen vooropleidingen en hbo-opleidingen met betrekking tot veranderingen in de leeromgeving, ICT-gebruik, onderwijstempo en omvang van leertaken¹⁹. Per hbo-opleiding verschillen deze effecten overigens sterk

¹⁸ Opgave HBO-raad, overigens zonder cohortverwijzing.

¹⁹ “Doorstroom in het onderwijs en de betekenis van een goede aansluiting”, R. van Asselt, 2007

3. Samenvattende verklaringen

We geven nu een korte samenvatting van de hier genoemde mogelijke verklaringen van de daling van het hbo diplomarendement in de cohort-instroomperioden 2003-2007.

1. *Een vergroting van de instroom uit mbo en havo in combinatie met een substantiële verlaging van de toelatingseisen.*

Samenvattende toelichting: maatschappelijke en politieke druk om meer hbo-gediplomeerden op te leiden kunnen een negatief effect hebben op het studiesucces omdat de geschiktheid voor een hbo studie niet geëist en/of vastgesteld is. Bovendien lijkt de toegenomen heterogeniteit van de instroom onvoldoende te hebben geleid tot gewenste differentiaties van de leerwegen in het hbo. Mede daardoor is de balans verloren gegaan in de beschikbare studietijd, de feitelijk bestede studietijd en de benodigde studietijd hetgeen het studiesucces nadelig beïnvloedt.

2. *De verslechtering van de aansluiting van vooropleidingen op het propedeuse onderwijs en die van de het propedeuse onderwijs op de vooropleidingen.*

Samenvattende toelichting: In de analyse is aangegeven dat de kwaliteit van de aansluiting tussen de vooropleidingen en het hbo is afgenomen op het punt van: 1. de vermindering van de kennis en vaardigheden van instromers, mede veroorzaakt door verbreding of doelverlegging van vooropleidingsprogramma's, 2. de wederzijds niet afgestemde didactische veranderingen in vooropleidingen en in het hbo en 3. de toenemende verschillen in leeromgevingen. Korthedshalve kan dit aspect van aansluiting worden samengevat als de (te) grote omslag van inductief onderwijs in de vooropleidingen naar meer deductief onderwijs op het hbo, waarop in het hbo onderwijs onvoldoende is (kon worden) ingespeeld. Naast deze onvolledige 'academische' aansluiting is tevens de 'sociale aansluiting' in termen van te weinig sociale binding met de nieuwe schoolorganisatie een oorzaak van vroegtijdig afhaken in de geanalyseerde periode.

3. *De misfit tussen enerzijds de verwachtingen van instromers over de vereisten voor een hbo-studie en/of een hbo-beroep en anderzijds de realiteit daarvan.*

Samenvattende toelichting: (mede) door de afwezigheid van adequate toelatingsvoorwaarden en het grote aanbod van hbo-opleidingen, is de transparantie voor kiezende leerlingen en loopbaanbegeleiders in mbo en havo over studie en beroep afgenomen. In combinatie met het doorstuderen als usance kon dat tot versnelde studiestaking of omzwaai leiden.

4. *De kwaliteit van school- en curriculumorganisatie van hogescholen.*

Samenvattende toelichting. Door hogescholenfusies, ombouw en gedeeltelijk afbouw van de onderwijsorganisatie rond CGO, toenames van het aantal hbo-studenten en aanpassingen aan vrijstellingsregelingen hebben de school- en curriculumorganisatie niet optimaal gefunctioneerd; voor minder kansrijke instromers werken organisatorische onrust en onduidelijkheid negatief in op vasthoudendheid en leeropbrengsten.

4 Generieke suggesties ter verbetering

Deze notitie bevat geen samenhangende en resultaatgerichte aanpak van de rendementsproblematiek in het hbo. Uit de onderzoeksliteratuur weten we dat één blauwdruk voor studiesucces en rendementsverbetering niet bestaat; de variaties in typen instromers naar vooropleiding en sekse, de diversiteit in onderwijsuitvoering van de hbo-domeinen en de onderwijsdoelen verschillen te zeer om één oplossingsrichting te duiden voor alle instromers en alle hbo-diplomalijnen. Alleen maatwerk zal effectief kunnen zijn.

Dat neemt niet weg dat een aantal interventies zijn aan te geven, die conditioneel zijn voor een gedifferentieerde aanpak van de rendementsproblematiek, mede op basis van de hier gevonden mogelijke oorzaken. Het gaat dan om een aantal generieke suggesties die inhoudelijk in de betreffende contexten kunnen worden uitgewerkt. We beperken ons daarbij tot suggesties die binnen het hbo bijdragen aan verbetering van het diplomarendement; het spreekt vanzelf dat ook gericht beleid binnen het havo en mbo moet bijdragen aan verbetering van de oriëntatie en voorbereiding op een hbo studie.

Het is verheugend dat het verbeteren van het diplomarendement, alsmede het inspelen op een aantal van de in deze notitie genoemde aanwijzingen voor het dalend onderwijsrendement onderdeel zijn van prestatieafspraken die het collectief van hogescholen heeft gemaakt met het ministerie van OCW. Niet het verhogen van het aantal diploma's, maar verhoging van de onderwijskwaliteit, een verbetering van de studieloopbaan en een passende aansluiting op de arbeidsmarkt dienen daarbij blijvende inspiraties te zijn. Wellicht dat deze notitie daarbij behulpzaam kan zijn.

Aansluitend hierop en op de bemerkingen van ondermeer de onderwijsinspectie over de kwaliteitsstructuur in het hbo en de recent geuite zorg van de WRR over de kwaliteit van het (hoger)onderwijs plaatsen we suggesties ter verbetering van het diplomarendement in het kader van het kwaliteitsbeheer van hogescholen en versterking van een op elkaar afgestemde, geïntegreerde studieloopbaanbegeleiding in vooropleidingen en het hbo.

Suggesties voor de aanpak van de problematiek van het dalend diplomarendement richten zich voornamelijk op expliciete uitspraken en beleid van het collectief van hogescholen over de kwaliteit van het hbo onderwijs. *In de context van de gegeven analyses* gaat het dan om:

- een explicitering van (realistische) normen voor het gewenste diplomarendement per opleiding, waar relevant uitgesplitst naar vooropleiding, in samenhang met een
- striktere, toetsbare duiding van wat onder hbo-niveau wordt verstaan, en waar gewenst en mogelijk: flexibilisering van uitstroomniveau van hbo opleidingen, passend bij de variëteiten in uitstroomprofielen die het beroepenveld van afgestudeerde hbo'ers wenselijk acht; het is aan te bevelen om de diversiteit van de instroom niet te willen homogeniseren, maar om een flexibele brug te slaan tussen enerzijds de verschillende vermogens en ambities van studenten en anderzijds de diversiteit aan beroepsprofielen die het beroepenveld kent en wenst,
- een op basis van deze beide voorafgaande punten heroverweging van toelatingsvoorwaarden of stringenter advisering van toelating tot (wellicht

gedifferentieerde) hbo-opleidingsniveaus voor havisten, en *structurele* invoering van Keuzedelen Voorbereiding Hbo (KVH) die in de nieuwe kwalificatiestructuur mbo vanaf 2014 aan aspirant hbo'ers worden aangeboden binnen het examenprogramma mbo-4,

- een blijvende, resultaatgerichte inspanning vanuit de hogescholen om de domeinspecifieke programmatische en didactische aansluiting op de vooropleidingen en de samenwerking met de vooropleidingen te normeren, te toetsen en te verbeteren; daarvoor is aanzienlijk meer overleg tussen VO-raad en VH, en MBO Raad en VH noodzakelijk dan nu het geval is om tijdig en inhoudelijk geïnformeerd te worden over veranderingen in het betreffende onderwijs²⁰,
- het verhoging van de kwaliteit van de loopbaan- en *studiekeuze*begeleiding (LOB) (bijvoorbeeld uitgedrukt in tevredenheid van studenten over de LOB-inhouden en de effecten ervan), alsmede voldoende samenhangend, doorlopend en afgestemd (“geïntegreerd”) LOB in de onderwijsketen; de komende studiekeuze checks kunnen hiertoe, mits geïntegreerd uitgevoerd, een goed scharnier- en ijkpunt zijn,
- vergroting van de kwaliteit en kwantiteit van de interactie tussen student en docent binnen het hbo-onderwijs en versterking van de sociale binding van studenten met de hogeschoolorganisatie vanaf het begin van de studie.
- verhoging van de feitelijk bestede studietijd door studenten; bewezen, effectieve mogelijkheden daarvoor zijn onder meer: studenten meer eigen programmakeuzes aanbieden, meer competitie tussen studenten en experience-based learning.

Uitwerkingen van deze generieke suggesties, in normen en in domeinspecifiek inhoud en aanpak is vervolgens aan de orde.

Met deze suggesties kan structureel, transparant en meer verantwoord worden toegewerkt naar meer geschikte en meer kansrijke studenten.

Inspirerend en energie gevend is de vaste overtuiging dat in samenwerking met de vooropleidingen en het beroepenveld een verbetering van de positie van de hbo-student (en van het hbo) zeer wel mogelijk is. Hoge verwachtingen over en van onze jongvolwassenen zullen die overtuiging en het verbeteringsproces versterken.

²⁰ Ter illustratie: wat zijn de effecten van de invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur in het mbo op de aansluiting mbo-hbo en wat zijn de effecten op de onderwijstijd die besteed gaat worden aan aanvullend, reken- en taalonderwijs en Engels op het mbo; welke onderwerpen zullen dan minder aan bod komen in het mbo?

5 Dankwoord

Deze notie is mede mogelijk gemaakt door de vrije toegang tot alle rendementoverzichten en instroomgegevens waarover de Vereniging Hogescholen beschikt en die de door VH jaarlijks worden opgesteld.

Jeroen Ongerling, decaan uit het Bve-veld, en oud voorzitter van de sectie Bve van de NVSNVL, heeft de teksten kritisch gelezen en van commentaar voorzien.

Een uitgebreid en nuttig commentaar is gegeven door Marja Bos, decaan uit het VO-veld en lid van de vernieuwingscommissie Wiskunde (cTWO).

Hans Daale, algemeen directeur Leido, heeft bij de opzet van de notitie en de eerste set van mogelijke verklaringen een forse inbreng gehad en heeft ook later redactioneel de teksten van commentaar voorzien.

Mees Wijnen, manager Aansluiting van Saxion Hogescholen heeft een aantal waardevolle suggesties aangedragen die in deze notitie zijn verwerkt.

Ans Huurman en Carla Spek van de Hogeschool Rotterdam en Theo van den Bogaart van de Hogeschool Utrecht hebben vanuit het HPO mee gelezen en verklaringssuggesties opgesteld, die in deze notitie zijn verwerkt.

Jan de Kanter, beleidsmedewerker van het kenniscentrum Calibris las een van de eerste concepten en stuurde bij op een aantal verklaringen en conclusies.

In de loop van het concipiëren van de notitie is een aantal suggesties vanuit het overleg in het BLOK (Breed Landelijk Overleg Keuze mbo-hbo) in deze notitie opgenomen.

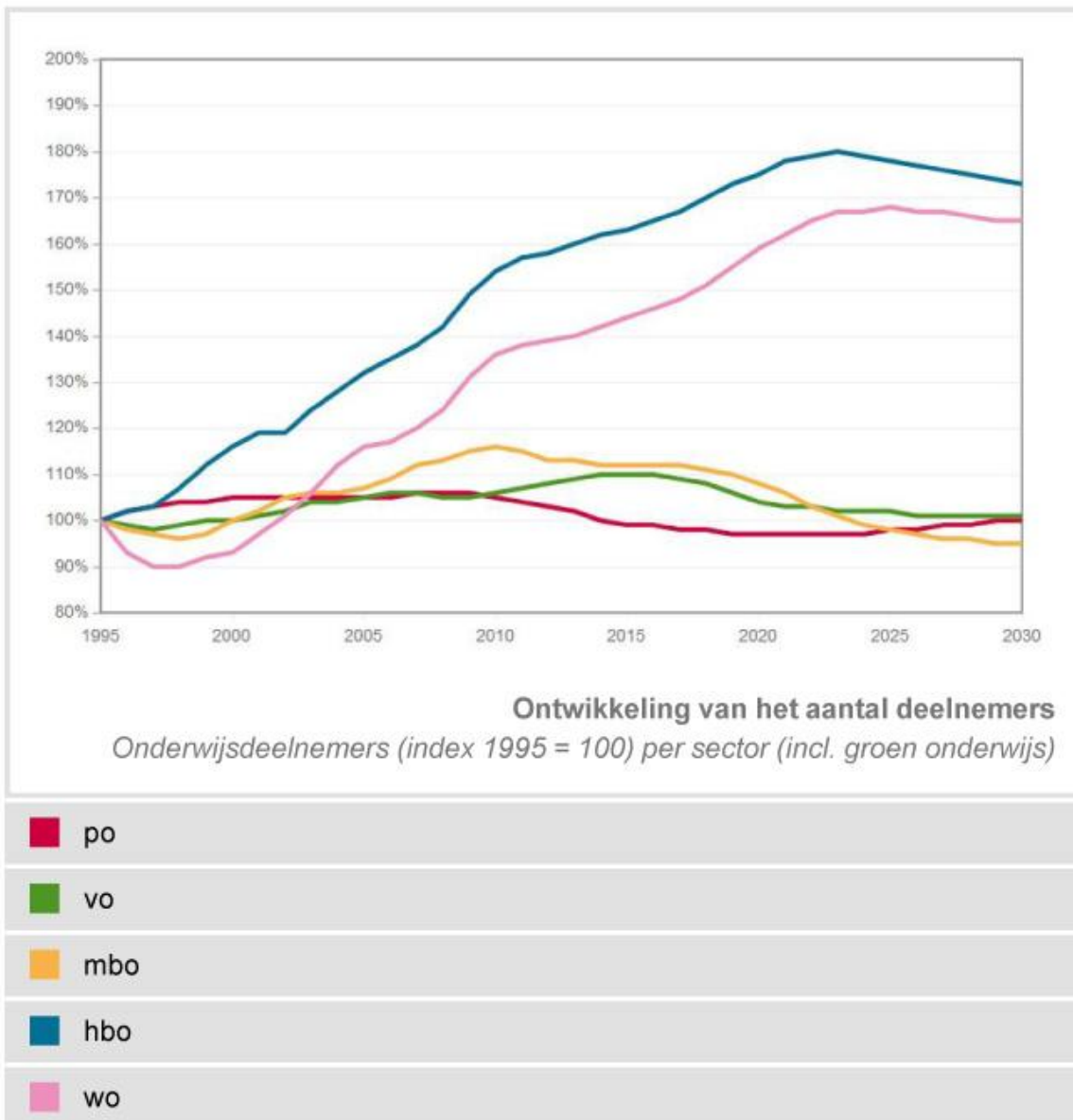
BIJLAGE 1

studiesucces bachelor vt	na 5 jr	na 8 jr
1995	59,2%	70,8%
1996	59,1%	71,4%
1997	58,6%	71,3%
1998	58,1%	71,1%
1999	57,8%	71,1%
2000	57,3%	71,2%
2001	58,4%	72,2%
2002	59,0%	73,2%
2003	58,8%	73,1%
2004	57,0%	71,9%
2005	55,6%	
2006	53,2%	
2007	53,0%	

BIJLAGE 2

rendement na 5 jr (ba-vt)	Mbo	vwo	Havo
1995	60,5%	69,3%	54,6%
1996	58,5%	70,2%	55,1%
1997	59,2%	70,0%	55,0%
1998	59,3%	69,1%	54,6%
1999	59,5%	70,6%	53,5%
2000	59,4%	71,4%	53,1%
2001	59,7%	71,5%	55,0%
2002	59,0%	72,6%	55,2%
2003	58,1%	73,1%	54,9%
2004	56,5%	71,6%	53,3%
2005	55,3%	71,5%	50,6%
2006	51,7%	70,4%	48,7%
2007	51,4%	71,5%	48,4%

BIJLAGE 3 ONDERWIJSDEELNAME

Bron: OCW; referentieraming 2012